

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет дошкільної та спеціальної освіти
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

РЕФЕРАТ

на

ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАЖКИМИ МОВЛЕННЄВИМИ
ПОРУШЕННЯМИ**

Виконала:

студентка II курсу, групи 614,
спеціальності: 016 Спеціальна освіта
Освітня програма: Спеціальна освіта
Марущак Олена Петрівна

Керівник:

канд. пед. наук, доцент
Чепка О.В.

Рецензент:

канд. пед. наук, доцент
Попиченко С.С.

Умань – 2023 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМА АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАЖКИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ	
1.1. Активізація пізнавальної діяльності як психолого-педагогічна проблема.	8
1.2. Характеристика пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.	16
1.3. Шляхи активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями у науковій теорії	38
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА АПРОБАЦІЯ ШЛЯХІВ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ВАЖКИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ	
2.1. Перевірка шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями в умовах констатувального експерименту.	42
2.2. Реалізація шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.	53
2.3. Організація контрольного експерименту дослідження та порівняльний аналіз отриманих результатів.	68
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Проблема порушення психофізичного розвитку дітей унаслідок недостатнього функціонування одного або кількох аналізаторів (зорового, слухового, рухового, мовного) є однією з найбільш актуальних проблем сьогодення. Під впливом нових соціально-економічних умов, що характеризуються демократизацією суспільства і підвищенням вимог до особистісних якостей, відбуваються глибокі і якісні зміни в цілях і змісті освітнього процесу. Особистісно-орієнтована освіта як один із провідних напрямів роботи Нової української школи покликана активізувати процес становлення самостійної особистості, створюючи умови для її самовираження, підготовки до життя. Це передбачає формування у дитини позиції суб'єкта діяльності, здатного самостійно намічати цілі, вибирати шляхи, способи і засоби їх реалізації, організовувати, регулювати і контролювати їх виконання. Вирішення цієї проблеми необхідно починати ще у дошкільному віці, оскільки саме тоді формуються у дитини основи навчальної діяльності, мотиви навчання, потреба і здатність до саморозвитку.

Особливості пізнавальної сфери були предметом вивчення багатьох науковців у галузі загальної психології – І. Беха, Л. Виготського, В. Давидова, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка, Н. Менчинської, Д. Єльконіна, Л. Рубінштейна та інших. Проблема розвитку, навчання і виховання дітей з важкими порушеннями мовлення вивчалася у дослідженнях сучасних та вітчизняних учених (А.М. Богущ, А.П. Велицького, Г.А. Каше, Л.С. Маркової, Т.Б. Филичевої, Ж.М. Флерової, М.К. Шеремет та ін.). Серед дослідників, що займалися вивченням пізнавального розвитку дітей з мовленнєвою патологією можна назвати таких вчених, як Д.Б. Богоявленська, Е. Данілявічуте, С. Конопляста, І. Мартиненко, Т. Сак, В. Тарасун, В.Тищенко, О. Мастюкова та ін.

Аналіз наукових досліджень показав, що у дітей з такими мовними порушеннями, як дислалія, ринологія, дизартрія зі збереженим слухом та

інтелектом крім мовленнєвих порушень може спостерігатися недорозвиток окремих психічних процесів: пропріоцептивної чутливості, фонематичних процесів, функцій динамічного праксису, просторового гнозису, обсягу оперативної пам'яті, аналітико-синтетичної діяльності, встановлення часових та причинно-наслідкових зв'язків.

У дітей з важкими порушеннями мовленнєвого розвитку відмічаються особливості пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери. Ці фактори руйнують систему взаємин дитини з навколишнім світом і викликають серйозні вторинні порушення фізичного, психічного і соціального розвитку.

Однією з головних проблем, що виникає в процесі соціалізації та розвитку таких дітей є недосконалість пізнавальних процесів, що призводить до проблем в навчанні, спілкуванні та сприйманні навколишньої дійсності. Тому для ефективності корекційного впливу, потрібно більш детально вивчити особливості пізнавальної діяльності дітей з такими важкими мовленнєвими порушеннями як сенсорна і моторна алалія, дизартрія, заїкання, ринолалія та ін.

Проте проведений аналіз наукової теорії засвідчив недостатнє вивчення як у теоретичній, так і в методичній літературі проблеми активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями, що і зумовило вибір теми дослідження.

Об'єкт дослідження – процес активізації пізнавальної діяльності дошкільників з важкими мовленнєвими порушеннями.

Предмет дослідження – пізнавальна діяльність дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати проблему активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями у науковій теорії; уточнити і науково обґрунтувати сутність понять “пізнавальна діяльність”, “активізація пізнавальної діяльності”.

2. Визначити шляхи активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

3. Експериментально перевірити ефективність реалізації шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

Об'єкт, предмет, мета та завдання дозволили зробити такий вибір **методів дослідження.**

- Теоретичний аналіз й узагальнення наукової і методичної літератури щодо проблеми активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями;

- Емпіричні: спостереження, бесіди з батьками та педагогами, діагностичне обстеження рівня розвитку пізнавальної діяльності дітей; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), що дозволив здійснити перевірку ефективності реалізації шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями;

- Методи статистичної обробки даних: кількісна і якісна обробка результатів експериментальних досліджень з використанням аналізу на основі середніх арифметичних показників.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні понять “пізнавальна діяльність”, “активізація пізнавальної діяльності”, “важкі мовленнєві порушення” як педагогічних категорій; в теоретичному обґрунтуванні шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

Практичне значення дослідження полягає у перевірці ефективності реалізації шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого

дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями. Матеріали дослідження мають практичну спрямованість і можуть використовуватися працівниками в галузі спеціальної освіти, логопедами, дефектологами.

Апробація дослідження. Публікації.

У дослідженні взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями (сенсорною алалією, ринолалією та заїканням) зі збереженим інтелектом; 6 педагогів, 20 батьків дітей. Базою дослідження виступили Комунальний заклад «Немирівська спеціальна школа» Вінницької обласної Ради, Комунальний заклад «Уманський навчально-реабілітаційний центр Черкаської обласної ради», дошкільний навчальний заклад № 12 міста Умань (логопедична група).

Оприлюднення результатів дослідження здійснювалося шляхом доповіді на Всеукраїнській науково-практичній конференції: “Сімейно-центровані практики: тенденції, проблеми та перспективи розвитку” 20 жовтня 2022 року та відповідної публікації за матеріалами дослідження у збірнику наукових праць.

Організація дослідження. Дослідження проблеми шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями проводилося упродовж одного з половиною років й організовувалося відповідно до таких етапів:

На першому етапі здійснено теоретичне обґрунтування проблеми, у науковій літературі проаналізовано психолого-педагогічні аспекти розвитку пізнавальних процесів у дітей з важкими мовленнєвими порушеннями; уточнено і науково обґрунтовано сутність понять “пізнавальна діяльність”, “активізація пізнавальної діяльності”, “важкі мовленнєві порушення”. Визначено й обґрунтовано шляхи активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями;

На другому етапі експериментально апробовано шляхи активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями. **На третьому етапі** проаналізовано й

узагальнено отримані експериментальні дані, сформульовано висновки дослідження, визначено перспективи подальших досліджень.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (91 найменування), двох додатків. Загальний обсяг роботи складає 104 сторінки. Основний зміст складає 80 сторінок. Робота містить 3 таблиці та 4 рисунки.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають підстави для формулювання загальних висновків.

Проаналізовано проблему активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями у науковій теорії. Уточнено і науково обґрунтовано сутність понять “пізнавальна діяльність”, “активізація пізнавальної діяльності”.

Встановлено, що пізнавальна діяльність є основним видом діяльності дітей дошкільного віку на заняттях. Процеси пізнання відбуваються на основі психологічних процесів і дій, таких, як сприйняття, розуміння, узагальнення, закріплення і застосування. Предметом пізнавальної діяльності виступає інформація, яку містить новий об’єкт. Результат діяльності – відображення властивостей предмета, їхніх характеристик.

Пізнавальна діяльність – це узгоджена планомірна взаємодія пізнавальних процесів, яка відбувається в умовах позитивного емоційного стану.

Активізація пізнавальної діяльності – це дії педагога, спрямовані на забезпечення формування у дитини пізнавального інтересу через активне відношення до пізнання об’єктів навколишнього світу; вплив на якість особистості, яка спрямовує потребу у пізнанні у різних видах діяльності: грі, навчанні, праці.

Активність особистості – здатність людини до планомірного і цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності, яка виявляється у

наполегливості, принциповості, послідовності у відстоюванні своїх поглядів і дій, нетерпимості до недоліків, енергійності, ініціативності та інших морально-вольових якостях.

Діяльність – людська форма активного відношення до навколишньої дійсності, зміст якої передбачає набуття знань, вироблення умінь та навичок. Сучасна наукова теорія виділяє такі основні види діяльності, як праця, спілкування та пізнання.

Пізнання – процес цілеспрямованого активного відображення характеристик об'єктивного світу у свідомості людини. Процеси пізнання відбуваються на основі психологічних процесів і дій, таких, як сприйняття, розуміння, узагальнення, закріплення і застосування. Усі вище зазначені пізнавальні процеси тісно взаємодіють між собою, обумовлюють один одного, впливаючи на ефективність кожного.

Визначено такі шляхи активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями:

- реалізація ігрових методів активізації пізнавальної діяльності;
- забезпечення рухової активності дитини, активізація великої та дрібної моторики;
- використання методів сенсорної інтеграції – зокрема, розвитку пропріоцептивної системи;
- підготовка педагогічного персоналу до ефективної активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями;
- співпраця педагогів освітньої установи з батьками дітей з важкими мовленнєвими порушеннями.

Експериментально перевірено ефективність реалізації шляхів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

У дослідженні взяли участь діти старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями (сенсорною алалією, ринолалією та заїканням) зі збереженим інтелектом та слухом, педагоги та батьки дітей.

Основними завданнями констатувального експерименту було визначено:

- дослідити особливості розвитку пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями;
- визначити рівні розвитку пізнавальної діяльності у дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

У результаті проведеного констатувального експерименту виявлено, що компетентність педагогів в організації активізації пізнавальної діяльності дітей з важкими мовленнєвими порушеннями потребує підвищення та вдосконалення. Дослідження рівня розвитку пізнавальної діяльності старших дошкільників засвідчило перевагу низького рівня над достатнім та середнім рівнями зазначених показників. Достатній рівень розвитку пізнавальної діяльності продемонстрували 17,5 % дошкільників з важкими мовленнєвими порушеннями. Середній рівень розвитку пізнавальної діяльності показали 33,7 % дітей . Низький рівень розвитку пізнавальної діяльності, відповідно, мали 48,8 % старших дошкільників.

Для реалізації шляхів активізації пізнавальної діяльності у формуальному експерименті експериментальну групу склали старші дошкільники з важкими мовленнєвими порушеннями. До експериментальної групи увійшло 50 % учасників педагогічного експерименту.

Реалізація ігрових методів активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями забезпечувалася впровадженням таких видів ігор:

- творчі сюжетно-рольові, рольові та театралізовані ігри;
- конструктивні ігри, спрямовані на розвиток мисленнєвих операцій;
- словесні та настільно-друковані дидактичні ігри,
- рухливі ігри;

- нейропсихологічні ігри.

На другому етапі було забезпечено рухову активність дитини, активізацію великої моторики та дрібної моторики. З дітьми з порушеннями мовлення були впроваджені різні способи підтримки їхньої рухової активності, такі як заняття фізичною терапією, заняття спортом, хореографія, масаж, темпоритмічна гімнастика та інші. Ці заняття допомогли дітям зміцнити м'язи, успішно розвивати координацію та сприяли їхньому загальному фізичному розвитку.

Розвиток великої моторики включав в себе рухи всього тіла, такі як ходьба, бігання, стрибки, підйоми, лазіння та інші. Розвиток дрібної моторики включав в себе рухи рук, пальців, дрібних м'язів обличчя та шиї.

Третій етап формувального експерименту передбачав використання методів сенсорної інтеграції: розвиток вестибулярного апарату, пропріоцептивної системи, аналізаторів слуху, зору, нюху, смаку, тактильної системи.

Підготовка педагогічного персоналу до ефективної активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями забезпечувалася формуванням аналітичних, проектувальних, творчих, організаторських та комунікативних умінь у педагогів.

Співпраця педагогів дошкільного навчального закладу з батьками дітей з важкими мовленнєвими порушеннями відбувалася у таких формах співробітництва:

- індивідуальні (анкетування, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок, зв'язок через Інтернет).
- наочно-письмові (батьківські куточки з інформацією за темою нашого дослідження, тематичні стенди, інформаційні листи та ін.);
- групові (консультації, практикуми, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами).

- колективні (батьківські конференції, тематичні зустрічі, засідання батьківського комітету, спільні свята).

Перевірка ефективності проведеного дослідження дозволила обґрунтувати його результативність. Про це свідчить зростання достатнього (на 12,5 %) та середнього (на 2,3 %) рівнів, а також зниження низького (на 18,8 %) рівня розвитку пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями.

Отже, на основі аналізу результатів експериментального дослідження можна зробити висновок, що визначені шляхи активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями значно впливають на зростання її ефективності.

Проведене дослідження показало наявність резервів щодо проблеми активізації пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку з важкими мовленнєвими порушеннями. Тому буде логічним поставити питання про інші методи активізації пізнавальної діяльності дітей з важкими мовленнєвими порушеннями, що потребує подальшої організації нових досліджень.